

Kósa Krisztina: 'Triple burden'- avagy hogyan változnak a társadalmi nemek a lifelong learning hatására a posztmodern társadalomban

Kósa Krisztina

andragógus hallgató, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar

„Jósolni nehéz, különösen a jövőt illetően.”

(Mark Twain)

Abstract:

The expression of 'double burden' at gender studies is a basic one, which means a phenomenon and a group of people either. 'Double burden' also means a group of women who don't what to choose between their carrier and family, but they have to share time for both – sometimes more for family, sometimes more for carrier. As an adragogist, in my opinion it's very important to bring an other factor–the third one- lifelong learning to create the expression of 'triple burden'.

It means we just can't use old categories for those, who want to learn day by day, have a family life and a successful carrier.

In my presentation I would like to define the real meaning of 'triple burden' make a differance between 'double' and 'triple burden', furthermore talking about new female and male roles in postmodern society.

Összefoglaló:

A 'double burden' kifejezés a gender studies – azaz a társadalmi nemekkel foglalkozó tudomány egyik alapfogalma, melynek jelentése magyarosítva 'kettős tehernek' felel meg, amely jelenséget és csoportot egyszerre próbál leírni. A 'double burden' csoportba olyan nők tartoznak, akik nem akarnak választani a karrierjük és a család között, hanem a kettő között próbálnak lavírozni, hol egyiktől, hol másiktól időt megvonva. Andragógusként fontosnak tartom egy harmadik tényező – a lifelong learning bevezetését, így megalkotván a 'triple burden' kifejezést. Hiszen azok, akik életen át tanulni szeretnének, dolgozni, és családot alapítani, nem vonhatók össze az eddigi megszokott kategóriákkal.

A tanulmányban pontosan definiálom a 'triple burden' kifejezést, kifejtem a különbségeket a 'double burden' és a 'triple burden' között, továbbá kitérek egy újfajta női - férfi szerepkör várható átalakulására a posztmodern társadalomban.

BEVEZETÉS

A társadalmi nemekről (gender studies) szóló szakirodalomban gyakori kutatási téma a nők helyzete a munkaerőpiacon, az esélyegyenlőség, nők politikai helyzete, illetve a kettős teher jelensége. A 'double burden' vagy másik kifejezéssel a második műszak (second shift) lényege, hogy a kétkeresős családmódel elterjedése révén, a két terepen való helytállás -

munka világa és a háztartásvezetés illetve gyereknevelés- olyan nehézségeket állít a nők elé, amely szerepkonfliktusokat, időhiányt idézhetnek elő (Gregor, 2008). Andragógusként egy másik tudományterület (felnőttképzés, neveléstudomány) kérdéseivel is foglalkozom, korábbi tanulmányaim során egyik fő téma volt az élethosszig tartó tanulás elmélete és gyakorlati megvalósulása. Mind a társadalmi esélyegyenlőség és az emancipáció, mind az élethosszig tartó tanulás az Európai Unió egyik alapvető napirenden lévő témája. Különösen érdekes számomra a két terület összekapcsolása, hiszen, ha valóban beszélhetünk élethosszig tartó tanulásról, akkor az, ahogyan a nevében is látjuk, egész hátralévő életünket befolyásolja, így a magánéletünkre is hatással lehet. Ezekből következik, hogy tulajdonképpen már nem kettős teherről beszélünk, hanem hármásról. Ha a feltételezéseim igazak, a posztmodern társadalomban, - ami önmagában is egy folyamatosan változó, viszonylag új keletű, heterogén szociális háló- a tudás alapú társadalom, és az információ más típusú feldolgozása és értékének emelkedése révén átalakulhatnak a kapcsolatok, olyannyira, hogy megváltozhatnak a társadalmi nem szerepek. A genderkutatások, és maga a gender szemléletmód új megvilágításba helyezte eddigi tanulmányaimat. Ezen témakörrel MA képzés folyamán találkoztam, és mivel nőként személyesen is érint a téma, fontosnak tartom a kutatását. Jelen írás áttekintő jellegű, amelyben láncszemekre bontottam a különböző kulcsfogalmakat, miszerint: a posztmodern társadalom, a 'lifelong learning', a genderkutatások és gender szemléletmód, illetve maga a 'double burden' kifejezés. Ezek a láncszemek egymással is kapcsolatban állnak, és ha összefűzzük őket, egy új társadalmi jelenség láncja jöhet ki belőle. Az első láncszem esetében a posztmodern és a 'lifelong learning' kapcsolatát mutatom be, olyan kérdésekre keresem a választ, hogy a tudás megváltozott-e ebben az új állapotban? Mit nevezünk információs társadalomnak? Hogyan változott a posztmodern fogalom definíciója, és lehet-e egyáltalán definiálni?

A második láncszem a posztmodern társadalmi hatásait vizsgálja. Itt szeretném bemutatni a társadalmi változásokat, a generációs különbségeket, és magát azt a szemléletmódot, ahogyan a mai fiatalok vélekednek a tanulásról, a tudásról és az emberi kapcsolatokról. A harmadik láncszem a társadalmi nemek és a társadalom kapcsolata, e részben a gender szemléletmódot, és ehhez köthető speciális helyzeteket/ szemléletmódokat szeretnék bemutatni. A két sarkponton található egyedülálló nagyvárosi szingli és az önmagát a családjával definiáló családanya szerepek, a nők karriertípusai, munkához való joga és az esélyegyenlőség lesz a középpontban. Kit tart a magyar nő igazi nőnek? Konzervatívak a magyarok a többi nyugati országhoz képest? Van-e házimunka megosztás a családon belül? Enyhíthető lenne-e a „kettős teher” hatása?

Az utolsó láncszem az élethosszig tartó tanulás és a társadalmi nemek kapcsolata. Ha ezeket a láncszemeket végignéztük, előjöhét a nagy kérdés; van-e esélyegyenlőség az életen át tartó tanulásban? „Felszabadítja”- e a nőket? Mindenkinek ugyanolyan lehetőségei vannak, vagy egyeseknek nagyon jó esély, másoknak viszont hátrány, ezáltal újratereztve a társadalmi egyenlőtlenségeket?

Az elméleti kutatás során sok szakirodalmat használtam fel a helyzet megértéséhez. Azonban, mint ahogyan majd látni fogjuk, a téma nagy kérdéseket feszeget. Hipotézisem tehát, hogy az információ felértékelődése és a virtuális világban történő szocializáció hatására, átalakulnak a

tanulási folyamatok, a társas kapcsolatok, és ennek hatására megváltoznak a klasszikus férfi és női szerepek egy párkapcsolatban. Hipotézisem az is, hogy nem minden társadalmi státusz, végzettség és anyagi helyzet esetén valósul ez meg. A dolgozatban arra vagyok kíváncsi, hogy a mai posztmodern társadalmi helyzetben, akkor, mikor az információ és a tudás a legfelsőbb értékévé vált hogyan változnak az esélyegyenlőségek a társadalmi nemek színterén. A kettős teherből lesz-e hármas teher, vagy nem lesz, aki ezeket a feladatokat ellássa, és egy sokkal önállóbb és az önmegvalósításra törekvő női társadalmi nemi szerep kialakulásának kezdeténél állunk-e.

1. Első láncszem: A posztmodern és a lifelong learning kapcsolata:

Kérdés lehet, hogy hogyan kerül kapcsolatba a női szerepkonfliktus a posztmodernnel. Ahhoz, hogy ezt megérthessük, tisztáznunk kell a fogalmat, mely bár a '60-as évektől ismert, napjainkig sokszor átértelmeződött. Kezdetben a posztmodern kifejezés bizonyos művészeti jelenségekre, stílusokra volt használatos, ám a '60-as évek társadalmi változásai során, amelyben új társadalomtípusok jelentek meg és az ipari társadalmat felválthatta az információs társadalom (*information society*)-, amely társadalomtípusnak sajátossága az [információ-technológia](#) központi szerepe a társadalom életében és ahol az [információ](#) előállítása, elosztása, terjesztése, használata és kezelése jelentős gazdasági, politikai és kulturális tevékenység. Ennek [közgazdasági](#) társfogalma a [tudásgazdaság](#), amely szerint az értelem gazdasági hasznosításán keresztül érték jön létre.⁸⁸ Az információs társadalom fogalma társadalomkutatói körökben gyorsan kultuszfogalommá vált, és alapvetően összekapcsolódott a tudástársadalom, információ, hálózatok, hálózatiság, globalizáció fogalmakkal.

[Alain Touraine](#) már 1971-ben posztindusztriális társadalomról beszélt. „A posztindusztriális társadalomba való átmenet akkor megy végbe, amikor az értékeket, szükségleteket és értelmezéseket megváltoztató szimbolikus javak előállításába irányuló befektetések jóval meghaladják a materiális javakét vagy <szolgáltatásokét>. Az ipari társadalom a termelés értelmezését formálta át, a posztindusztriális társadalom pedig a termelés eredményét változtatja meg, ez a kultúra. (...) Meghatározó elem, hogy a posztindusztriális társadalomban maga a teljes gazdasági rendszer a társadalmi beavatkozás tárgya. Azért hívjuk programozott társadalomnak, mert ez a kifejezés jól megragadja a vezetési, termelési, szervezési, elosztási és fogyasztási modellek létrehozásában rejlő lehetőségeket, és egy ilyen társadalom minden működési szintjével önnön társadalmi cselekvésének eredményeként jelenik meg és nem pedig természeti törvények vagy kulturális előírások eredményeként.” (Touraine 1988: 104). Daniel Bell szerint⁸⁹ a termelési eszközök fölötti közvetlen rendelkezési jog és az egyén által felhalmozott tudás a legfontosabb az egyének társadalmi státusza szempontjából. Az íróasztali/ hivatali munka váltja fel a kékgalléros dolgozókat, megváltozik a munkafegyelem, az emberek szabadon próbálhatnak ki új megoldásokat, a tudás pedig ún. kodifikált (codified

⁸⁸ S. Crawford: The origin and development of a concept: the information society.

⁸⁹ Bell, Daniel: The Coming of the Post-industrial Society. London, 1974, Heinemann.

knowledge), azaz rendszerezett és összeszedett információvá változik.⁹⁰ Bell kritizálja a társadalmat, szerinte önélvezetre beállítódott, úgynevezett pszichedelikus kultúrát hoztak létre, hedonisztikus életmódot folytatnak, és ezen életstílusukat a szabadidő-ipar szolgálja ki és reprodukálja.⁹¹

Nem téveszthetjük szem elől a posztindusztriális társadalom elmélete szembeni kritikákat megfogalmazók táborát sem (Williams, 1985, Gill, 1985, Lyon, 1987). Véleményük szerint a szolgáltatói szektor nagyon heterogén, így nehéz kijelenteni, hogy egyöntetűen fehérgallérosok váltották fel a kékgalléros dolgozókat, illetve a '80-as években a filozófusok még úgy gondolták, hogy a technológiai fejlődések inkább beépülnek a gazdasági termelőrendszerbe és nem felváltják azt, stb. (Giddens, 2003)

Nehéz időrendileg elkülöníteni a posztindusztriális társadalmat a posztmodern elméletektől, ha más nem a fogalmi változások miatt is. Egyes szerzők úgy vélik, hogy nincsenek többé nagy elbeszélések, *metanarratívák* (Lyotard 1993), kételyeik vannak a fejlődéssel, mint fogalommal kapcsolatban, Dewey szerint; megszűnt a nagy elbeszélés (*grand récit*). „S hogy mi létezik? Meghatározhatatlan számú különböző történelem és tudásforma, mindenféle természetes centrum nélkül. Ez a helyzet összekapcsolódik a tudomány csökkenő tekintélyével és annak elismerésével, hogy sok különböző, egyformán hiteles érték és orientációs létezik.”⁹² Lyotard a „legfejlettebb társadalmak” „tudásállapotát” nevezi posztmodernnek. Lakatos Imre hangsúlyozza, hogy a tudomány többé nem végérvényes igazságokról, hanem gyors reagálásokról szól.⁹³

A következő táblázat bemutatásával elemezhetjük a modern és a posztmodern elgondolás közötti különbséget⁹⁴:

Modernism	Postmodernism
Romanticism/Symbolism (romantika, szimbolizmus)	Pataphysics/Dadaism (dadaizmus)
Form (conjunctive, closed) (formátum, összekötő, zárt)	Antiform (disjunctive, open) (forma nélkülség, szétválasztó, nyitott)
Purpose (szándék, terv)	Play (konkrét cselekvés)
Design (terv, vázlat)	Chance (véletlen)
Hierarchy (hierarchia)	Anarchy (anarchia)
Mastery/Logos (ismeret, logos)	Exhaustion/Silence (kiürülés, tudás hiánya)
Art Object/Finished Work (művészeti tárgyak, befejezett művek)	Process/Performance/Happening (folyamat, performansz, happening)
Distance (távolság)	Participation (részvétel)
	Decreation/Deconstruction (dekreáció,

⁹⁰ Giddens, Antony: Szociológia, Budapest, 2003 Osiris Kiadó

⁹¹ Bence György filozófus a Mindentudás Egyetemén tartott előadásában - [Politikai filozófia a posztmodern korában](#) - beszélt erről.

⁹² Giddens, Antony: Szociológia, Budapest, 2003, Osiris Kiadó

⁹³ Forrai Gábor: [Lakatos Imre tudományfilozófiája: vázlat](#) in: Replika 23-24.(1996)7-18.o.

⁹⁴ A táblázat Ihab Hassan, „Toward a Concept of Postmodernism” (From The Postmodern Turn, 1987) című cikkéből származik

Creation/Totalization (alkotás, összegzés)	dekonstrukció
Synthesis (szintézis)	Antithesis (antitézis)
Presence (jelenlét)	Absence (hiány)
Centering (centralizáló)	Dispersal (szétszóródó)
Genre/Boundary (zsáner/ határ)	Text/Intertext (szöveg/ intertextus)
Semantics (jelentési)	Rhetoric (szónoki)
Paradigm (paradigma)	Syntagm (szintagma)
Hypotaxis (alárendelés)	Parataxis (mellérendelés)
Metaphor (metafóra)	Metonymy (metonímia)
Selection (választás)	Combination (kombinálás)
Root/Depth (eredet, mélység)	Rhizome/Surface (rizóma, felszín)
Interpretation/Reading (interpretáció, értelmezés)	Against Interpretation/Misreading (félreértelmezés)
Signified (kifejező)	Signifier (jelentés)
Narrative/Grande Histoire (narratívák, nagy történelem)	Anti-narrative/Petite Histoire (anti- narratíva, kis történelem)
Symptom (szimptóma)	Desire (vágy)
Type (típus)	Mutant (mutáns)
Genital/Phallic (genitális, fallikus)	Polymorphous/Androgynous (sokalakú, androgün)
Paranoia	Schizophrenia (skizofrénia)
Origin/Cause (ok-okozat)	Difference-Differance/Trace (különbség/transz)
God the Father (Atya)	The Holy Ghost (Szentlélek)
Metaphysics (metafizika)	Irony (irónia)
Determinancy (determináltság)	Indeterminancy (bizonytalanság)
Transcendence (transzcendens)	Immanence (immanens)

A posztmodern fogalma azonban tovább fejlődött, és kritikai diagnózis helyett filozófiai megfogalmazást nyert pl. Foucault, Lyotard, Rorty mentén. A táblázat jól mutatja, hogy a bizonyos fogalmak megfelelői hogyan változnak modern és posztmodern esetén. Mi változik tehát? Először is az egyidejűség, a szinkronitás, ami jellemző lehet térre, kultúrákra, fejlődésre. A posztmodern nem gondolkozik lezárható részekben, a körforgás, a ciklikus változás jellemzi. Hierarchikus viszonyok helyett, a szinte átláthatatlan viszonyrendszerek, kapcsolati töké és kölcsönös lekötelezettségek miatt, és a szabályok megkérdőjelezése révén inkább az anarchiát látja. A holisztikus látásmód helyett káoszelméletekkel foglalkozik (természettudományokból átvéve a társadalomtudományi szintre), vagyis olyan rendszerekkel, amelyek habár folyamatosan változó, nehezen leírható hálózati és hatalmi viszonyokról szólnak, mégis egyfajta rendszert alkotnak. Talán a legfontosabb újragondolása a hatalom fogalmának van. Nem beszélhetünk már egységesen birtokolt, lokalizált hatalomról, nehéz megnevezi, személyekhez és intézményekhez kötni a hatalmat birtoklókat, mert mindenhol

fellelhető, napról napra, diskurzusról diskurzusra újrakonstruálódik. Foucault szerint: „A hatalom elemzésének ugyanis nem szabad az állami szuverenitás, a törvény formája vagy egy uralkodás globális egységének posztulátumából kiindulnia(...) legelőször is azoknak az erőviszonyoknak a sokasága értendő, amelyek kifejtik tevékenységüket, és amelyek alkotórészei e terület szervezethez; hatalmon az a játék értendő, amely- harcok és szakadatlan összetűzés révén – átalakítja, felerősíti, megfordítja ezeket az erőviszonyokat; hatalmon azok a támpontok értendők, amelyeket ezek az erőviszonyok egymásban találnak, miközben folyamatos láncolatot vagy rendszert alkotnak, vagy pedig épp ellenkezőleg, azok az eltolódások és ellentmondások, amelyek elszigetelik őket egymástól; végül hatalmon azok a stratégiák értendők, amelyekben az erőviszonyok kifejtik hatásukat.”⁹⁵ Ilyen állapotban nehéz meghatározni a legitim tudást, sőt elgondolkodtató az is, hogy mi is innentől kezdve a tudás? Létezik-e igaz tudás?

„A <tudás alapú társadalomnak> mondott új korszak mégis erősíti azt a hitet, hogy a képzettségi szintnek látványosan emelkednie kell. Ez egyelőre azonban- legalábbis nálunk- csak szűk körre jellemző, és ott is inkább csak a számítástechnikai és idegen nyelvi tudással kiegészített szakmai vonatkozásban érvényesül. A társadalmi és személyes létre vonatkozó tudás többnyire hiányzik ebből, aminek következtében a közügyekben és a magánéletben szükséges műveltség elmarad a munkával kapcsolatos tájékozottság színvonalától.”⁹⁶ Kérdés, hogy ki fog tudni egy ilyen társadalomban? Milyen hatalmi viszonyok hatására dől el, hogy ki birtokolja a tudást? Ha kritikus szemmel nézzük a lifelong learning folyamatát, észrevehetjük tehát, hogy egyfelől bár permanens tanulásról beszélünk, az emberi agynak vannak korlátai, így valószínű, hogy sok ismeretünk csupán felületes lesz, másrészt az alapvető műveltség szükségességére is megkérdőjeleződik. Mivel átfogó-rendszerező tudásra is szükségünk lenne, viszont az alapozó tudás megszerzéséhez nincs türelmünk az információdömping miatt, könnyen hamis elképzeléseink születhetnek egy-egy új ismeretünkről. Ezek alapján releváns az élethosszig tartó tanulás, avagy a tanítás posztmodern állapotának vizsgálata:

A 'lifelong learning':

Az egész életen át tartó tanulás gondolata nem új keletű, hiszen a történelem során a felnőttek tanítási, tanulási folyamatai mindig jelen voltak. A „jó pap holtig tanul” gondolatának európai integrált megfogalmazására 1960-ban, a montreali oktatási világkonferencián került sor- ekkor használták először a 'lifelong learning' kifejezés mai ismert formáját-, később a 2000-es lisszaboni értekezleten pedig megállapodtak arról a stratégiáról, miszerint „2010-re az európai Unió gazdasága váljon a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú gazdaságává, amely egyúttal képes a több és jobb munkahely és szociális kohézió megteremtését eredményező fenntartható gazdasági fejlődésre.”⁹⁷ A felgyorsult világban könnyen elévülő tudás folyamatos frissítéséről, továbbképzéséről, vagy esetenként munkahely - váltásnál átképzésről, a felnőttek motiváltságáról, és az egyének szükségleteiről rengeteg

⁹⁵ Michel Foucault: A szexualitás története I. A tudás akarása. Atlantisz, 1999.

⁹⁶ Maróti Andor: Felnőttképzés a posztmodern társadalomban. In: Maróti Andor: Tanulmányok és előadások. Budapest, Nyitott könyv, 2005. 263-278.

⁹⁷ Mihály Ildikó: Oktatás és képzés 2010. Összefoglaló az Oktatás és képzés 2010 munkaprogram végrehajtásának tapasztalatairól készült közös európai jelentésről. ÚPSZ 2005. február.

kutatás és szakirodalom szól. Mivel „Európa számára a legfőbb tőkét az emberek jelentik, és ezért az uniós ágazati politikák gyújtópontjában az egyéneknek kell állniuk”, levonható az a következtetés, hogy mindenekelőtt az oktatási és képzési rendszereknek kell alkalmazkodniuk a XXI. század valóságához, és hogy „az állampolgári tudatosság, a társadalmi kohézió és a foglalkoztatás fejlesztése szempontjából az egész életen át tartó tanulás elengedhetetlen”.⁹⁸

Az EU programok elsődleges célja a tanulás vonzóbbá tétele, a speciális készségek, képességek, attitűdök és kompetenciák fejlesztése, az idegen nyelvek oktatása, a mobilitás elősegítése szerepelnek. A Memorandum⁹⁹ kulcsüzenetei között szerepel nemcsak az élethosszig tartó (lifelong), hanem egész életet átfogó (life-wide), azaz az élet minden területén, az informális tudás révén szerzett tapasztalati tudás is (például: főzés, hobbi, autószerelés) tanulás, az új alapkészségek megszerzésében segítség nyújtása mindenkinek, a felzárkóztatás és ezáltal az esélyegyenlőség létrehozása, a megelőző tanulás eredményeinek elismertetése (validáció), nemcsak formális, intézményi alapú, hanem non-formális (iskolarendszeren kívüli szakképzés és átképzések rendszere) és informális téren is. Legfontosabb pedig, az ismereti tudásunk felezési idejének felgyorsulása miatt a munkaerőpiaci igényeknek megfelelő képzés nyújtása.

Most, 2010-ben a konferenciák már arról szólnak, hogy mennyire hatékony az elmélet megvalósítása a gyakorlatban. A bolognai folyamat résztvevőjeként, sokszor ugyanis azt látom, hogy sok új és használható lehetőség van, de nem biztos hogy mindenki számára üdvöztető. Az előző rendszerben tanulók közül sokaknak problémáik adódnak korábbi tudások beszámításával, a folyamatos elértéktelenedés miatt pedig szinte mindenki újra az iskolapadba kényszerül, akik valóban szeretnék megtartani állásukat. Vajon ez a változás nem túlzottan megterhelő egy egészen más rendszerben szocializálódott felnőtt számára? Vajon nem termeli újra a társadalmi egyenlőtlenségeket ez a folyamat? Például egy egyetemi tanár számára mindennapi kérdés, hogy újabb és újabb tudományos kutatásokról olvasson – és kutasson-, hiszen szeretné a legújabb tudása szerint tanítani hallgatóit. Állíthatjuk, hogy életformája szerint erre van berendezkedve- a „tanulásáért kapja a fizetése egy részét”, de elmondható-e ez egy háromgyerekes családyáról, aki a gazdasági válság miatt szeretne ismét aktív keresőként visszakérülni a munkaerőpiacra, ám eddigi tanulmányai elavultnak számítanak? Vonatkozik-e mindenkire a lifelong learning elmélete? Függetleníthető-e földrajzi helytől, anyagi háttértől, előzetes tudásról (a kutatások kimutatták, hogy a diplomások könnyebben veszik rá magukat a továbbtanulásra), etnikumtól? Eltűnteti, vagy csak még jobban elmélyíti a társadalmi különbségeket?

2. Második láncszem: A posztmodern és a társadalom:

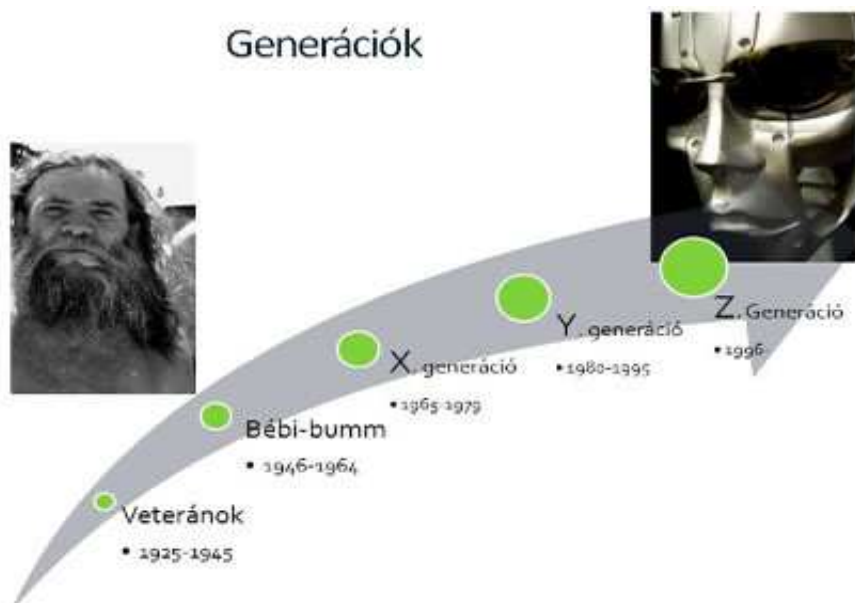
⁹⁸ Forrás: Commission Staff Working Paper A Memorandum on Lifelong Learning. Brussels, 30.10.2000 SEC (2000) 1832

A dokumentumot az Európai Felnőttoktatási Társaság bocsátotta rendelkezésre. Fordította és megjelenteti a Magyar Népfőiskolai Társaság. 1011 Budapest, Corvin tér 8.

⁹⁹ Memorandum on Lifelong Learning, European Commission, Brussels, 30.10.2000.

A mai fiatalok, a posztmodern társadalom. Fiatalok, akik sokkolnak feltűnő, sokszor unisex ruháikkal. Panaszkodhatunk, hogy átalakultak a szerepek és nincsenek igazi férfiak, a nők pedig túl kemények.

Sokuk tizenévesen már öltönyben jár, iPhone-nal hallgatják az utcán a zenét, nem érdekli őket semmi, mindent halálosan unnak és sosem érnek rá semmire, de egész nap a számítógép előtt ülnek. Feltűnően sokat költenek-, mondhatjuk rájuk, hogy az igazi pazarlók és a tárgyi kultúrára kiélezett fogyasztói társadalmat képezik. Ezek persze sztereotípiák. A mai fiatalok egyszerűen csak nem a beat zenével lázadnának? Az alábbiakban néhány generációs csoportot fogok bemutatni, hogy később megvizsgálhassuk, miért is olyan más ez a változás a korábbi nemzedékekhez képest.

1. ábra: forrás: www.crescendo.hu, 2010. április 18.

Veteránok, baby boom, XYZ generációk:

Érdeemes megemlíteni a generációs különbségeket, amelyekkel érdekes módon a marketinges cégek kezdtek el foglalkozni leginkább, - hiszen észrevették, hogy változó marketingstratégiákra van szükség, nem adható el ugyanaz a termék minden korosztálynak, így különösen oda kell figyelni a célcsoportok feltérképezésére. Az Y generáció (Gen Y, vagy más néven Millennial Generation, Generation Next, Net Generation) ahogy az ábrán is láthattuk 1980-as évektől 1995-ig születettekre vonatkozik, a mostani 15 évesektől a 30 évesekig tart, tehát a most nemrégiben munkaerőpiacokra kerülőkről beszélhetünk. Bár nehéz konkrét születési évre lebontani a generációkat, mégis ezt a csoportot a fejlett információs technikák világához szokott, egyéni ritmusú, önálló információszerzéséről azonosítják be, akik szeretik a kevésbé kötött munkahelyi viszonyokat, a munkafeladatokat is inkább csoportban, innovatívan látják el. Különböző kutatások (Steelcase, amerikai magazin) azt is kimutatták, hogy ez a generáció egészen másképp nevelkedett, mint az X, ugyanis szüleik sokkal jobban támogatták őket, szabadon és önbizalommal telve látnak hozzá az élethez.

Fontos itt megemlítenünk a tanulást is nagyban befolyásoló digitális világhoz való specifikus hozzáállást. Marc Prensky 2001-ben a *Digitális bennszülöttek, digitális bevándorlók*¹⁰⁰ című cikkében használta ezeket az alapfogalmakat először, amelyben bemutatja, hogy a digitális bennszülöttek (Y, Z generációk) egészen másképp gondolkoznak, mint digitális bevándorló tanáraik. Több síkon egyszerre, különböző utakat és technológiákat használva, nem lineárisan gondolkoznak és kommunikálnak, míg a digitális bevándorlók bármennyire is próbálnak részt venni az újításokban, fél lábbal mindig a „régis országokban” maradtak, és „akcentussal” beszélnek. Láthatjuk, hogy egésze megváltozik a tanulás. Az „edutainment”-nek nevezett (angolul az education és az entertainment szavak összevonásából keletkezett) tanulási módszer elképzelése már nem a klasszikus, egyedül tanuló, nehézségekkel megküzdő, kérdező-felelő, esetenként könyvekből felolvasó, hanem a tanulást minél élvezhetőbbé tevő, plurális, véletlenszerű (hypertextek használata), gyors, játékos megoldásokban hisz. A legújabb tanulási módszerek már a virtuális világban lebonyolított módszerek segítségével jönnek létre. Online órák, vagy avatárokkal tartott órák, számos egyetem már használja ezeket a megoldásokat is (multimedialitás, interaktivitás). Valójában már jobban kötődnek az online világhoz, mint a saját élethez, igazi 'netizenek' (az angol citizen-és net szavakból), azaz online állampolgárok. Prensky arra is felhívja a figyelmet, hogy ezek a fiatalok azáltal, hogy ebbe a felgyorsult, technológiailag fejlett világba születtek, már másképp gondolkoznak, mint szülik (neuroplaszticitás).

Kérdés, ha a tanulás és a gondolkodás ennyire megváltozott, változnak-e a közösségek, a kapcsolatok?

'Yuppies', avagy a jappik:

Fontos itt megemlítenünk egy szociológiai jelenséget is, az ún. jappik (yuppies- young urban professionals, azaz az új középosztály diplomás gyermekei) kultúráját. Beszélhetünk-e itt generációs problémákról? A yuppiek általános meghatározása szerint olyan 30-as éveikben járó jómódú, tanult fiatalok, akik adnak a külsőségekre, élvezik a nagyvilági életet, otthon vannak a technológiai vívmányokban, szeretik a nagy tereket, a közösségi fórumokat, a szabad munkakörülményeket (pl. munkájuk felét inkább kávézóban végzik laptoppal), egészségmániások, akik nem vetik meg az élet élvezeteit sem. Kérdés, hogy ebben az esetben az X vagy az Y generációról beszélünk?

Más körökbe tartozó kortársaik - pl.: „trabantos bölcsészek”- negatív megjegyzésekkel szokták illetni -, „lelki prostituáltak” nevezik őket- foglalkozásaik miatt; ugyanis sokan több pénzért elvállalnak olyan munkákat, ami nem produktív és nem szükséges egyéni kreativitásuk hozzá, mondhatni, inkább olyan helyen dolgoznak, amit nem szeretnek, és messze áll egyéni érdeklődésüktől, de többet vihetnek haza, jobb körülmények és egyéb nem-pénzbeli juttatásokért (céges autó, laptop, mobil) cserébe.

„Legtöbbünk pozíciója egy aranykalitka, jó fizetésed van, és nem mered megkockáztatni, hogy másik irányba menj.”¹⁰¹

¹⁰⁰ Marc Prensky: *Digital Natives, Digital Immigrants, On the Horizon* (MCB University Press, Vol. 9 No. 5, October 2001)

¹⁰¹ Bokor Attila- Radácsi László: *Aranykalitkában*, Alinea kiadó, 2006

Az ebből adódó anyagi többletet viszont arra fordítják, hogy a sokszor kellemetlen és unalmas munkahelyi megpróbáltatásokat kiheverjék (wellness, bulik, utazások): „...nem akarják meggondolni, mit vegyenek meg, ha betérnek egy boltba; saját házat, kocsit, évente legalább két külföldi nyaralást szeretnének, és hogy akkor vállaljanak gyereket, ha mindent meg tudnak neki adni.”¹⁰² Ám a pszichológusok úgy vélik, hogy ezekkel a szolgáltatásokkal nem tudják megvenni a boldogságot, és nem tudják kipihenni a mindennapi stresszfaktorokat sem: „Általánosan elterjedt nézet, hogy minél fiatalabb valaki, annál jobban terhelhető. De a yuppie-k pszichésen még nem elég érettek. A stressz pedig gyakran produkál testi tüneteket”¹⁰³ Előfordul tehát a yuppiek kisebb százalékánál (természetesen nem az egészségmániások között) az egyéb tudatmódosító szerek túlzott használata is (alkohol és drogproblémák).

Megemlítendő a tinédzserek táborában ismert új stílus, az emo is.¹⁰⁴ A mai társadalmi átalakulások hatása már kamaszkorban látható; a létbizonytalanság és az állandó megfelelési kényszer, a már gyermekkorban bekövetkező karriertervezés erőltetése a család és az iskola által, az internetes világban való szocializáció térnyerése, mind-mind frusztrációt és elidegenedést okozhat a tinédzserekben.¹⁰⁵ Provokatív kérdés ugyan, de lehetséges-e kapcsolat az emok és a yuppiek vagy bobok és a szinglik között? Hatással van-e a kamaszok identifikációjára az internetes világban történő szocializáció? Felvetődik az a kérdés is, hogy az érzelmi intelligencia¹⁰⁶ fejlődését befolyásolják-e ezek a tényezők, és ha igen, az információs társadalom és az élethosszig tartó tanulás befolyásolja-e az emberi kapcsolatokat? Tari Annamária szerint az Y generáció nagy részéből szingli lesz.

„ Nagyon tudatosak, nagyon okosak, nagyon jól képzettek a maguk területén. Komoly felhasználók, több csatornán fogyasztanak egy időben – de felületesek. Ez a felületesség azt jelenti, hogy elmélyült kapcsolataik alig vannak. Őket nem zavarják az érdek-kapcsolatok, mert ehhez vannak hozzászokva, hogy az élet érdek-kapcsolatokból áll.”¹⁰⁷

Ahogy korábban már idéztem Marótitól, szinte ugyanazt állítják: a felgyorsult információs áramlatokban úszva csak felületesen vagyunk képesek befogadni a tudást, és ez minden másra - a párkapcsolatokra- is hatással van.

David Riesman könyve A magányos tömeg már lényegében ezt a problémát vetette fel: az embereket ma már nem a közösség „vezérli” (mint a hagyományos társadalmi viszonyok között), de nem is „belülről vezetettek” (a „klasszikus polgárság” erénye szerint), hanem

¹⁰² U.o.

¹⁰³ Hermann-Rényi- Willin- Tóth- Zsély: A magyar yuppie .Figyelőnet 2007/19. - május 10. (www.fn.hu)

¹⁰⁴ emo: az angol 'emotion' szóból eredő betűszócska, korunk egyik meghatározó tinédzser-stílusa, gyakorlatilag a depressziót, a kilátástalanságot, szuicid gondolatokat, és a mélységes boldogtalanságot, tehetetlenségüket és kritikai látásmódjukat a világgal szemben sajátok kultúrájukban, kinézetükben, zenéjükben fejezik ki.

¹⁰⁵ Tari Annamária: Y generáció In.: Szávai Ilona (szerk.): Fordulópont 41.- Valóságos helyzetben, Pont kiadó, 2008

¹⁰⁶ egyik legismertebb ezzel foglalkozó szakirodalom Daniel Goleman: Emotional Intelligence

¹⁰⁷ Tari Annamária: Y generáció In.: Szávai Ilona (szerk.): Fordulópont 41.- Valóságos helyzetben, Pont kiadó, 2008.

egyre több közöttük, akit az események mintegy „kívülről irányítanak”. A közösség ereje mindenképpen gyengül.¹⁰⁸

A 'yuppie' jellemzően férfi a szakirodalomban, a női megfelelője az a menedzser vagy felső vezető, akinek legalább olyan fontos a karrier, mint férfitársának, de emellett kevésbé a fogyasztásban, inkább a családayai szerepben alkotna maradandót. Ez sokuknak problémát okoz, hiszen nem akarnak választani a karrier és a család között, viszont kénytelenek – gyerekevelésben legkevésbé sem számíthatnak a yuppie férfi támogatására-. Saját női szerepük újrakonstruálása során már nem elégednek meg a karriert csak egy ideig űző, majd visszavonuló családanya típusával, helyette inkább minél messzebbre tűzik a családalapítás időpontját, és azt is igyekeznek rövidre zárni. Sokan a nők közül már szívesen vállalnak egyedül is gyereket,- ehhez meg tudják teremteni a szükséges anyagi feltételeket.¹⁰⁹

Fontos még megemlíteni még egy társadalmi csoportot, a bobókat,- a kifejezés David Brooks a *Bobos in Paradise*¹¹⁰ című könyvéből származik-, azaz a burzsoá-bohémekeket (*BOurgeois-BOhemian*), akik szintén magasan képzett elit tagjai, bár rájuk még inkább jellemzőek a nívós egyetemi végzettségek –míg a yuppiek közül sokaknak saját vagy családi vállalkozásból nyert anyagi javaik vannak- amolyan kapitalista-hippi keverékek. A bobo sokat dolgozik, de az élet örömeit sem veti meg, sőt, kifejezetten bohém módon éli azt. Lázadó, de konformista, innovatív, élvezzi a pénzt, de megveti azokat, akik nem a tudásuk által jutottak hozzá (lásd yuppie). Értékeket képviselve határozza meg magát és teszi hasznossá a társadalom szemében (magas kultúra tisztelete, környezetvédelem).

3. A harmadik láncszem: A társadalmi nemek és a társadalom:

A nőmozgalmakat - földrajzi tekintetben Európában és Amerikában - három szakaszra szokták bontani. A 'gender studies', azaz a társadalmi nemek tudományára mondhatjuk - leegyszerűsítve-, hogy a feminizmusból „nőtte ki magát”. Kezdetben a munka és szavazati jogokért harcoló nőkről, (19. sz. közepén kezdődött, és az első világháború környékén zárult) később az esélyegyenlőségről (gender equality) és a politikai feminizmusról szólt. A '60-as '70-es években már kulturális és egyéni gondolkodás szintjére lépett a mozgalom, miközben ezzel párhuzamosan akadtak filozófusok, tudósok, akik ezen új szemléletmód szerint próbálták a társadalmat megfigyelni, és egyetemi/ intézményes keretek között is szerettek volna foglalkozni tudományos szinten a nők helyzetével. Amerikában és Angliában már a '60-as években tanszékek alakultak, ahol külön szerepe volt a „women's studies”-nak, azaz a nők tudományának. A '90-es években a posztkolonialista és posztmodern diskurzusok hatására kritizálni kezdte a második hullám elméleteinek esszencialista nőfelfogását, és alapjaiban újragondolta a nő társadalmi szerepét. Itt már jelen voltak az androcentrikus szemléletmódot megkérdőjelező men's studies, valamint a gay, lesbikus és queer (vagyis nem heteroszexuális) tudományok képviselői is. Hadas Miklós szerint világossá vált, hogy a

¹⁰⁸A magyar társadalom értékrendje. zárójelentés. 2003-2004. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete

¹⁰⁹Figyelőnet u.o.

¹¹⁰Brooks, David: *Bobos in Paradise. The New Upper Class and How They Got There.* Touchstone, New York, 2000

viták során a diszciplínák közti határok elmosódnak, és a 70-es évek végére jól elkülöníthető szemléleti pozíciót képviselve jelennek meg a genderkutatások képviselői. Ez a pluralitás rávilágított arra is, hogy a szituációba ágyazott nézőpontok sokfélesége a genderkutatás egyik legfontosabb jellegzetessége.¹¹¹ A nők kérdését, társadalmi szerepét és megítélését, nemi identitását azonban nehéz újrakonstruálni a férfiak társadalmi szerepei nélkül, sarkítva így alakulhatott ki a gender studies, ami ezzel a kettős, egymástól nem függetleníthető viszonyrendszerrel foglalkozik. Úgy gondolják, hogy ellenben a biológiai nemmel (sex) a társadalmi nem társas konstrukció eredménye, amelyet a társadalom tagjai (férfiak és nők egyaránt) tetteikkel, cselekedeteikkel, diskurzusok révén, megerősítenek vagy éppen szankcionálnak az eltérő viselkedést. Ezáltal a társas (közösségi) normákat létrehozzák, fenntartják vagy éppen megváltoztatják. Megjelenik így a „diskurzív marginalizációt”, vagyis a „mi” és az „ők” közötti különbség. Kérdés, hogy vajon a nőknek a domináns diskurzushoz kellene hasonlítaniuk és emancipálódnuk, vagy önálló hagyományt kéne létrehozniuk – ezzel fenntartva az outsider érzést?

Szerepe a mai humán tudományos életben nélkülözhetetlen (a genderkutatások elsősorban a történettudomány, a pszichológia, a szociológia, a nyelvészet, az irodalom és a filozófia területén értek el átütő sikereket, de gyakorlatilag nincs olyan tudományterület a világon, amelyet ne kezdtek volna ebből a szemszögből vizsgálni), állandó kritikai szemléletmódja a hatalmi viszonyok, a látens diszkrimináció, és az esélyegyenlőség köré szerveződik. Kitüntetett szerepe lehet az oktatásban, hiszen ez is a szocializációs folyamatok egyik fő színtere. Számos kutatás foglalkozik a témával, hogy ezen folyamatok során milyen szerepeket veszünk fel, miként alakul az elképzelésünk másokról (ugyanis a genderkutatások állítják, nem elsősorban attól valaki férfi vagy nő, hogy biológiailag rendelkezik ezekkel a jellegekkel). Míg az alapoktatás során a tanítóbácsi-tanítónéni viselkedését figyelik meg a gyerekek, a gimnáziumba már kész szemléletmóddal érkeznek, és eszerint identifikálják magukat. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonban a felnőttek oktatását sem, itt ugyanis itt már meglévő tapasztalatokkal, és tudományos ismerettel együtt elsősorban szemléletmódot tanulnak a hallgatók, ami újraformálhatja, sőt, felül is írhatja az eddig gondoltakat (a gender tudományban ezt a 'subversion' szó fejezi ki a legjobban).

A genderkutatások kritikusan vizsgálják a nők foglalkoztatottságára vonatkozó adatokat is, a valódi esélyegyenlőség ugyanis a munkához való jogban és elsősorban az anyagi lehetőségeken múlik. A kutatások kimutatták, hogy ugyanazon szervezeten belül a hierarchikus szintek szerint általában nem egyenletes a nők és a férfiak eloszlása. A szervezeti felépítés pedig híven tükrözi a társadalomban létező hierarchiát és a foglalkozás társadalmi megbecsülésének szintjét. Az újabb vizsgálódások már a szervezeti kapcsolatháló nemi mintázatára is kiterjesztik a kutatást. Két fogalommal is találkozhatunk a társadalmi nemek tudománya keretein belül, amelyek arról szólnak, hogy habár a nőknek sokszor ugyan olyan végzettségük van, mint férfi kollegáiknak, mégsem léphetnek feljebb a ranglétrán, nem kapják

¹¹¹Eörsi Sarolta: Közel a fősodorhoz. A genderkutatás intézményesülése. Tűsarok, 2004.07.25.

meg a kinevezést. Az egyik ilyen elmélet az üvegplafon effektus (glass ceiling effect), ami vertikális, hierarchikus szintre utal, a másik pedig az üvegfal (glass wall effect), azaz horizontális, például elnöiesedett, vagy elférfiasodott munkák. Gyakori vélemény a társadalom szemében, hogy egyes pályák jobban illenek a nőkhez, mert olyan tulajdonságokra van szükség az ellátásához, amelyek jellemzően női tulajdonságok (például empátia, türelem, gyengédség, megértés, kommunikációs készségek). Szakirodalmakban olvashatjuk, hogy sok férfi érez ilyen nőies terepen frusztrációt (például tanító bácsik).¹¹² Míg általában jellemző, hogy alacsonyabb státusz esetén, a kevésbé respektált munkahelyek legtöbbje elnöiesedettnek mondható, ahogy haladunk felfelé hierarchia szerint egyre kevesebb nőt találunk vezetői pozícióban. Ennek egyik oka, hogy a rosszul fizető állásokat elhagyják a férfiak (Palasik-Papp, 2007).¹¹³

A munkához való jog és az esélyegyenlőség kérdése:

Közismert probléma a női foglalkoztatottak körében a szülési szabadság. A legtöbb munkahelyre való felvételikor megkérdezik, majd negatívan diszkriminálják azokat a nőket, akik bevallják, hogy szeretnének még gyereket. „Elismerem, hogy ez egy kicsit személyeskedő kérdés, de azt hiszem, egy olyan mozzanatról van szó, amit figyelembe kell venni. Ráadásul ez egy olyan dolog, ami a férfiakkal nem fordulhat elő. Lehet, hogy ez bizonyos mértékig igazságtalan. Itt nincsenek egyenlő esélyek, hiszen egy férfinak nem lesz ilyen értelemben családja” (Hormans, 1987.) A másik probléma, hogy nem minden munkát számítanak be ugyanolyan bérért cserébe. Az Egyesült Királyságban 1970-ben hoztak létre egy törvényt (Equal Opportunity Act)¹¹⁴, amely rendelkezett az egyenlő bérről nők és férfiak esetében- természetesen ugyanolyan munkakör esetén-, ám ezt a törvényt a munkaadók könnyen kijátszhatták munkakörök leírásának apró változtatásával, így 1975-ben (Equal Pay Act) a híres „egyenlő munkáért egyenlő bér”- törvény létrejöttével látszott megvalósulni az esélyegyenlőség. A Római Szerződés közvetlenül hatályos 141. cikke szerint „minden tagállam biztosítja annak az elvnek az alkalmazását, hogy a férfiak és a nők egyenlő vagy egyenlő értékű munkáért egyenlő munkabért kapjanak”. Ennek megfelelően az Alkotmány 70/B. § bekezdése szerint „az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bérhez van joga”. Ennek ellenére a 80-as évek végétől napjainkig egyre

¹¹² Sheelagh Drudy: Gender balance/ gender bias: the teaching profession and the impact of feminisation. Gender and Education, Volume 20, Issue 4 July 2008

¹¹³ Palasik Mária – Papp Eszter (2007): *Nők a tudományban – Áttekintés Magyarországról*. A Cseh Köztársaság Tudományos Akadémiájának Szociológiai Intézete, Prága

¹¹⁴ Az EK 141. cikk (1) és (2) bekezdése a következőképpen rendelkezik:

„(1) Minden állam biztosítja annak az elvnek az alkalmazását, hogy a férfiak és a nők egyenlő vagy egyenlő értékű munkáért egyenlő díjazást kapjanak.

(2) E cikk alkalmazásában »díjazás« a rendes alap- vagy minimálbér, illetve illetmény, valamint minden egyéb olyan juttatás, amelyet a munkavállaló a munkáltatójától közvetlenül vagy közvetve, készpénzben vagy természetben a munkaviszonyára tekintettel kap.

A nem alapuló megkülönböztetés nélküli egyenlő díjazás azt jelenti, hogy:

a) teljesítménybér esetén az azonos munkáért járó díjazást azonos mértékegység alapján állapítják meg;
b) időbér esetén azonos munkakörben azonos díjazás jár.”

erőteljesebben megjelenő esélyegyenlőségi koncepció túllép az egyenlő bánásmód garantálásán, és pozitív diszkriminációval igyekszik valódi esélyegyenlőséget biztosítani a nők számára. Kérdés, hogy milyen úton. Az egyik legismertebb társadalmi nemek fontosságát gazdaságilag is elismerő és ezzel foglalkozó szervezet az ENSZ. A nők esélyegyenlőségével foglalkozó részlegei a Nők Esélyegyenlőségének Igazgatósága (Division for the Advancement of Women – DAW) és az ENSZ Fejlesztési Alapja a Nők Számára (United Nations Development Fund for Women – UNIFEM). Ezek a részlegek foglalkoznak a nők világkonferenciáinak lebonyolításával is. 1995-ben Pekingben a Nők IV. Világkonferenciáján fogalmazták meg a 'gender mainstreaming' lényegét, ami felhívja a figyelmet politikai szinten is a nemek esélyegyenlőségének fontosságára.

Papp Eszter kutatásai¹¹⁵ során állapította meg, hogy nem arra van szükség, hogy minden területen egyenlő arányban dolgozzanak nők és férfiak, hanem magára a lehetőségre, és arra a magabiztosságra, amit elkíséri a nőket akár a kutatói pályáig is. Caplan¹¹⁶ pedig kutatásfejlesztési szektorban dolgozó nőket kérte, hogy értékeljék saját pozícióikat, meglepődve tapasztalta, hogy a megkérdezettek gyakran azt állították; „majdnem véletlenül kerültek az Akadémiába” annyira hiányzott az önbizalom, és hogy a tipikus kutatói kép egy egyedül dolgozó férfi. Ez gazdasági szempontból is problémát jelent, mert a társadalom nem használja ki a kiművelt főket a munkaerőpiacon.

Koncz Katalin háromfajta női karriertípust különböztet meg:

- „Családi karrier”
- „Munkaerő-piaci karrier”
- „Kettős kötődésű”

Az első csoportot „alkalmazkodónak” nevezi, jellemző rájuk a gyenge társadalmi elismerés, a kiszolgáltatottság –például válás esetén-, a beszorultság érzete gyakori (legtöbbször a „gyes szindróma” is bekövetkezik), legnagyobb nehézséget az információs társadalomból való kiesés jelenti. A munka világát választók gyakrabban áldozatai a stressznek, céltudatosak és maguk választják ki a felhalmozni kívánt tudástöket - a dolgozók önrendelkezésének, önszervezésének és önmenedzselésének folyamatos fejlesztése az egyik legerősebb pontjuk lehet (empowerment).¹¹⁷ Az európai tagállamok közül hazánk egyike azon tagállamoknak, ahol a legkevesebben dolgoznak részmunkaidőben. A többi tagállamban pedig a nők aránya 2/3-os a férfiakéhoz képest. „A kisgyermekes nők esetében még rosszabb a helyzet, hiszen az óvodákat, bölcsődéket éppen a rugalmatlan (és szűkülő) nyitva tartás jellemzi, tehát rugalmas

¹¹⁵ Papp Eszter: A nők és férfiak közti esélyegyenlőség a kutatásfejlesztésben Magyarországon nemzetközi összehasonlításban, Doktori értekezés, Budapest, 2007. június 30.

¹¹⁶ Caplan, P. J. (1993): Lifting a Ton of Feathers: A Women's Guide for Surviving in the Academic World, Council of Ontario Universities, Toronto, idézve Papp Eszter értekezésében

¹¹⁷ Koncz Katalin: Női karrieresélyek, karriertípusok és karrierjellemzők. Munkaügyi Szemle, 50. évf. 2006. 9. sz. 28-35. l.

munkaidővel nem lehet hozzájuk igazodni, a gyermekfelügyelet díja pedig nem arányos a részmunkaidős bérrel.”¹¹⁸ A részmunkaidős állásokat és azon dolgozókat, akik ilyen formában dolgoznak, nem igazán becsülik meg a munkaadók, presztízse az efféle munkáknak nem magas, - a nők szemében sem, társadalmi státuszuk szempontjából lealacsonyítónak tartják -, sokszor ideiglenesnek, beugrónak tekintik.

A szingli¹¹⁹ - kérdés, avagy karrierista-e az egyedülálló nő?

Bridget Jones naplója óta nincs olyan férfi vagy nő, aki ne tudná, mit jelent a szingli. Gondoljuk mi. Az egy más kérdés, hogy ki mit ért a szó jelentése alatt. Míg kezdetben modern világunk egyik újabb allűrjének tartották, mára pejoratív értelmezést kapott. Most is megfigyelhető két radikális nézőpont: az egyik szerint ezek az egyedülálló nők – és csak nők, mert férfiak nem lehetnek! Ők inkább bonvivánok., magányosak, félszegek, szerencsétlenek, akik a macskájukkal élnek egy szerény lakásban (avagy vénlányok), a másik szerint pedig haszonleső, az öregedéstől rettegő és ez ellen mindent elkövető, karrierista, maximalista, öntelt, sznob, nagyvárosi nő, aki sosem akart családot-, ha más nem azért, hogy ne hízzon meg a szülés után. Tehát vagy túl szegény, csúnyácska és senkinek sem kell, vagy túl beképzelt és gazdag, akinek nem kell senki. Nem segít helyzetükön a rájuk kiépült kozmetikaipar, divat és szolgáltatási szektor sem, akik - tán jóindulatúan – a kezdetben még bizalmat sugárzó „egyedül is meg tudod csinálni”, „lehetsz olyan erős, mint egy férfi” szlogenekkel akarták elhessegetni a „férj és gyerek nélkül nem is vagy igazi nőhöz” hasonló gondolatokat. Ám idővel egy nőietlenségbe átforduló, túl határozott, feminista- és ezen fogalom alatt is a pejoratív értelmet értem- képet alakított ki a szinglikről, ezzel szinte egy háborút elindítva. Ilyen erőteljes társadalmi jelenség és ellenállás esetén felmerül a kérdés, hogy csak azok lehetnek-e boldogok, akiknek családjuk van? Ha egy férfi dönthet arról, hogy egyedül, alkalmi kapcsolatokkal éli le az életét és ez teljesen elfogadott, ha viszont egy nő teszi, felháborodást kelt újra kell gondolnunk a nemi szerepeket is. Vajon a szingli kifejezés minden egyedülálló - nőre - vonatkozik társadalmi és anyagi helyzettől, kortól, földrajzi elhelyezkedéstől, etnikai hovatartozástól függetlenül?

Utasi Ágnes könyvében¹²⁰ a szingli életstílus kialakulásának okait keresve Utasi elvetette azt a nézetet, mely szerint a piacgazdaságra alapozott demokratikus társadalmakban az oktatás terjeszkedése túlzottan individuálissá és önzővé teszi a nőket. Durkheim gondolatmenetével egyetértve: „...minél integráltabb egy adott társadalom, a kollektív tudattartalom annál nagyobb része közös és annál magasabb az adott közösségen belüli érzelmi vitalitás.”¹²¹ Kérdés tehát, hogy nem eléggé vitálisak-e a mai fiatalok? Persze a kifejezést nem a szószerinti értelemben kell átgondolnunk. Utasi rámutat, hogy a fellazult normák miatt, ún. „anómiás” állapotba került a fiatalság, könnyebben váltanak, és gyorsabban találnak új kapcsolatot. A szinglik sem alkotnak egy konkrét homogén csoportot, egy részük introvertált, míg más

¹¹⁸ Seress Antal: Kívülről szebbnek látszik in: népszabadság online. 2007 július 24.

¹¹⁹ Utasi szerint a szingli jellemzői: harmincas-negyvenes éveiben jár, magasabb iskolai végzettségű, a munkaerőpiacon az átlagosnál jobban keresett, átlagon felüli keresettel rendelkezik, sok hobbi van, szereti hasznosan és változatosan eltölteni szabadidejét, és a legfontosabb: tartós párkapcsolat nélkül él.

¹²⁰ Utasi Á. (2004): Feláldozott kapcsolatok. A magyar szingli. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete

¹²¹ Szél Bernadett: Társas lelkek magánya? In: Szociológiai Szemle 2006/4, 109-113.

társaik belátják, hogy a társadalomban könnyebben boldogulnak „párkapcsolatban” még ha erőteljesen idézőjeles vagy átmeneti állapot is ez (pl.: közös programok, mozik, éttermek, kiállítások, stb.). A kutatások azt is kimutatták, hogy habár szívesen használjuk a szingli fogalmat negatívként, és asszociálunk a Sex and the city című sorozat időnkénti férfiellenes esszencialista kommentárjaira; a szinglik 90%-a igenis vágyik tartós kapcsolatra, folyamatosan nyitott is erre és keresi azt, mindössze nem szeretne megállapodni olyannal, aki „nem hozzá való”. Mit is érthetünk ez alatt? Nos, amit a jappiknál már említettünk, ezek a szinglik jól kereső fiatalok, biztos egzisztenciával, drága hobbikkal és felfelé ívelő karrierrel, így kérdéses, hogy ezt a jó „génállományt” - gondolok itt nemcsak a biológiai egészségi állapotra, hanem a társadalmi megítélésre és státuszra is- nem szeretnék feltétlenül megosztani egy kevésbé szerencsés partnerrel. A nők esetében beszélhetünk arról is, hogy igencsak megkérdőjelezi a házimunka-megosztás és a kapcsolaton belüli maskulin uralmat. Qian igazolta, hogy párválasztás esetén az életkor előrehaladtával nő az iskolai végzettség szerepe, Kalmijn szerint pedig a foglalkoztatási státusz súlya. (Qian 1998; Kalmijn 1994).¹²²¹²³ Kérdés, hogy mit díjaz a társadalom?

Lehetséges-e, hogy a fiatalok már nem a „kor előrehaladtával” választanak partnert az iskolai végzettség és a foglalkoztatási státusz szerint, hanem sokkal hamarabb, hiszen ma már egy 15 éves fiatalnak természetes, hogy komoly kapcsolata van. Miért tűnik a társadalom szemében megbízhatóbbnak az a személy, akinek tartós kapcsolata van vagy házas? (Gondolok itt akár a politikai reklámokra is, ahol még most is a bemutatkozó politikus első három mondatában szerepel, hogy „családos vagyok”). Érdekes ellentét, hogy a kutatások szerint az emberi kapcsolatok gyengülnek és felszínesebbek, mégis ragaszkodunk az ilyesfajta „megbízhatósághoz”.

A másik véglet: feminizmus vagy familizmus?

Azt a módot, ahogy a mai magyar társadalom a családformák változásához viszonyul, egyfajta morális pánikként lehet leírni (Császi 2003).¹²⁴ Habár minden második házasság válással végződik, a köznyelvben ma is sztereotip kifejezés a „csonkacsalád”, az egyedülálló anyákat nem becsülik meg, a hagyományos szerepektől, - még ha az adott helyzetben rossz is- nem szívesen válnak meg a magyarok. Kérdés: kinek van joga értékítéletet alkotni? A familizmus kifejezés arra az értékítéletre vonatkozik, amit a kutatások a magyar társadalommal kapcsolatban kimutattak, a családi eszmény mindenek feletti szerepe, a család, mint legfontosabb közösség, legbiztosabb háttér, és a családosok, mint különálló közösség.

Az a tény, hogy a nő dolgozik-e vagy "csak" háztartásbeli, nem mindenhol befolyásolja a házimunka megosztását. Franciaországban és Németország keleti felében a dolgozó nők társai nagyobb részt vállalnak a házimunkában, de Magyarországon, Oroszországban és Németország nyugati felében nem. Ezekben az országokban csak a fiatalabb, élettársi

¹²² Kalmijn, M. (1994): Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status.

American Journal of Sociology, 100: 422–452. In Bukodi E. (2000): Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban és a történelmi időben. (Elméletek és megközelítések). *Szociológiai Szemle*, 2: 105–127.

¹²³ Qian, Z. (1998): Changes in Assortative Mating: The Impact of Age and Education, 1970-1990. *Demography*, 35: 279–292. In Bukodi E. (2000): Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban és a történelmi időben. (Elméletek és megközelítések). *Szociológiai Szemle*, 2: 105–127

¹²⁴ Császi Lajos (2003): *Tévéezőszak és morális pánik*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.

kapcsolatban élő párokra jellemző az arányosabb munkamegosztás. Az iskolai végzettséget tekintve, míg a legalacsonyabb végzettségű magyar nők 3,7-szer több házimunkát végeznek, mint partnereik, addig a diplomás nőknél ez az arány csak 2,5-szörös.¹²⁵ A kutatásban arra is keresték a választ, hogy ezzel a felosztással mennyire elégedettek a felek. Általánosságban elmondható, hogy mindenki elégedett, érdekes azonban, hogy a magyar nők ugyanolyan szinten elégedettek, pedig ők végzik a legtöbb munkát. Azzal az állítással, hogy "nem tesz jót egy kapcsolatnak, ha a nő többet keres, mint a férfi", a magyar nők 23 százaléka, a férfiak 19 százaléka egyetértett. Azzal, hogy "a nőknek nem kell a társuk beleegyezését kérni ahhoz, hogy mire költsék a pénzüket", a magyar férfiak 37 százaléka nem értett egyet, ahogy a magyar nők 28 százaléka sem. A németeknél ez az arány mindössze 5,2, illetve 3,7 százalék, de egyik országban sem haladja meg a 16 százalékot. Kérdés: minek a hatására alakulhatott ki, hogy még ha egy nő jobban is keres, mint a partnere, anyagilag függőségi viszonyban áll? Az "egy nőnek szüksége van a gyerekekre a teljes élethez" állítással messze nálunk értettek a legtöbben egyet: a nők 75, a férfiak 66 százaléka. Oroszországban ez az arány csak 27 és 24 százalék, Németország keleti felében 12 és 8 százalék, míg Franciaországban 42 és 40 százalék.¹²⁶

Cooke (2007) longitudinális vizsgálatait azt mutatták ki, hogy a háztartási munkamegosztás kérdése individuális szinten dől el, tehát azok a férfiak fognak nagyobb részt vállalni a háztartási feladatok ellátásában, akiknek a felesége maga is kereső tevékenységet folytat, míg más kutatók makro-szinten elemezték a helyzetet és azt állapították meg, hogy általában a nők gazdasági aktivitása befolyásolja a férfiak otthoni aktivitását (Hook 2006). Ami valóban meglepő, hogy az eredmények szerint nem vonható le általános érvényű következtetés egy társadalom iskolázottsági szintje és a családtagok otthoni szerepvállalása közötti összefüggés vonatkozásában (Cooke 2007). Tehát ilyen módon nem mondhatjuk, hogy bizonyos társadalmi rétegekben, bizonyos társadalmi státusz vagy adott (pl.:felsőfokú) végzettség esetén az egalitáriusabb nemi szerepek kialakulását vagy megerősödését eredményezi, ugyanakkor ezek a változók befolyásolják a párválasztást. Míg a nőknél a magas végzettség fontos szerepet tölt be a választás során, és ezáltal gyakrabban is vannak egyedül, amíg nem találják meg a megfelelő partnert, ugyanez nem mondható el a férfiakra. (Szalma-Róbert 2007).¹²⁷

A szinglik legtöbbszörében, mint már említettük korábban fontos tényező a családalapítás, ám nem mindenáron. Mivel gyorsan szeretnének visszakerülni a munkaerőpiacra, sokan részesítik előnyben a speciális munkahelyi megoldásokat (részmunkaidős foglalkoztatás, munkahelyi gyermekmegőrző), ezek azonban kevés munkahelynél lehetségesek, és mint ahogyan már

¹²⁵ Matalin Dóra: A magyar nők végzik a legtöbb házimunkát. Népszabadság 2009 március 17., a cikk *Pongrácz Tiborné és Murinkó Livia kutatásait* (Háztartási munkamegosztás azonosságok és különbségek Európában Pongrácz Tiborné- Murinkó Livia in: szerepváltozások jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009) *dolgozza fel*.

¹²⁶ Háztartási munkamegosztás azonosságok és különbségek Európában Pongrácz Tiborné- Murinkó Livia in: szerepváltozások jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009

¹²⁷ Szalma Ivett – Róbert Péter (2007): The effect of education and labor market uncertainties on partnership formation in Hungary. A „Second Demographic Transition” (SDT) konferencián (Budapest, 2007. szeptember 6-án) elhangzott előadás segédanyaga alapján, in: Sántha Ágnes: F fiatal egyedülálló életmódja: hogyan élnek a szinglik Berlinben és Budapesten?

bemutattam, nem is megbecsült a részmunkaidős foglalkoztatottsági státusz. A kutatások kimutatták, hogy a magyar társadalom többsége, és maguk a nők is, az egykeresős családmoddelt részesítik előnyben, a kétkeresős modell preferálása mögött pusztán a megnövekedett anyagi kényszer áll (Pongrácz 2002). Nemzetközi összehasonlításban is a magyar férfiak veszik ki legkevésbé részüket a háztartási feladatokból (Pongrácz 2005), sőt ez akkor is így van, ha a férfi nem végez keresőtevékenységet (Blaskó 2006). A családpárti attitűdök mindenekelőtt a magyar nőkben a legerősebbek (Pongrácz 2005, Blaskó 2006). Vajon mi lehet ennek az oka? Talán az őskori társadalmak mintájára a férfiak vadászata és a nők gyereknevelése és a családi tűz őrizete? Korábban a férfiak fizikai teljesítményükkel és a védelemmel vívták ki a munkához való jogot.

És magyar viszonylatban? Talán a korábbi munkamegosztás a földeken? A történelem során magyar társadalomban a mezőgazdasági berendezkedés dominált, mai napig is könnyebben asszociálunk a vidéki város láttán a falusi életmódra és a gazdálkodásra. Mivel Magyarország metropoliszának Budapest tekinthető csak, a házimunka (mint ahogyan a falusi kultúrában is) az asszony dolga. Ezek persze sztereotípiák, de a közvéleményben szerepelnek. Az ipari és szolgáltatói szektor felerősödése folyamán egyre kevesebb értéke lett az otthon végzett feladatoknak, és arról se feledkezzünk meg, hogy míg korábban egy három-négygenerációs család is (akár 12 fővel) ülhetett az asztalhoz nap, mint nap – vagy gondoljunk a törzsi kultúrákra- a mai családra jellemző 3-4 fő esetén a főzés sem számít heroikus munkának. A magyar kutatásokban az iskolai végzettség bizonyult az otthoni feladatok ellátásában a legmarkánsabb differenciáló tényezőnek. A statisztikai adatok szerint, míg a legalacsonyabb iskolai végzettségű magyar nők 3,7-szer több házimunkát végeznek, mint a férjeik, addig ez a különbség a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknél két és félszeresére mérséklődik. Habár mérséklődik az iskolai végzettség miatt a nők egyöntetű házimunka-ellátása, és némileg ez is igazolja a társadalomban elfoglalt státusz és a házimunka-megosztás arányai közötti összefüggést, mégis olyan berögzült normákkal találkozhatunk, amiken nehéz változtatni.

Másik ok lehet, a földrajzi elhelyezkedés, és az általános gazdasági helyzet összefüggése a családi munkamegosztással. A kutatások kimutatták, hogy a gazdagabb, nagyobb anyagi jólétben élő társadalmakban a családi munkamegosztás egalitáriusabbnak tűnik, akkor is, ha a férfiak háztartási időráfordítása nem magasabb, mint a kevésbé szerencsés, szegényebb körülmények között élő társadalmak esetében. A gazdagabb országokban ugyanis a szolgáltatások nagyobb arányú igénybevételével lecsökken a háztartási munkára fordított összes idő (Pongrácz- Murinkó, 2009). Tehát, a házimunka már nem megbecsült annyira, hogy teljes munkának fogadjuk el, viszont mivel valakinek meg kell csinálnia, és korábban az asszony dolga volt, így természetes, hogy most is ő végzi el.

Az időmérleg vizsgálatok megállapításai szerint a keleti régióban élő nők háztartási munkára fordított ideje számottevően meghaladja a nyugati régióban élő asszonyok időráfordítását (Christel, 2006)¹²⁸. A kutatás azt is kimutatta, hogy fiatalabb párokra az egalitáriusabb

¹²⁸ Christel, A., 2006: How is the time of women and men distribute in Europe. Statistics in Focus, Populations and Social Conditions, 4.Luxemburg: Eurostat.

munkamegosztás, a közösen végzett házimunkák magasabb aránya jellemző, majd az életkor előrehaladtával egyre több feladat hárul a nőkre, és ezek az arányok a párok nyugdíjas éveiben csak a franciáknál mutatnak némi javulást, kiegyenlítődést. Az adatok alapján tehát egyértelműen levonható az az egyáltalán nem meglepő következtetés, miszerint a nők a férfiaknál kétszer-háromszor több házimunkát végeznek. Az elvégzett munkák számát tekintve a nők leterheltsége Magyarországon a legnagyobb és viszonylag a legkedvezőbb Németország keleti tartományaiban. A kimutatások bemutatják az elégedettség kérdését is. Hiszen mondhatjuk, hogy sokkal többet kell dolgoznia a nőknek a háztartásban és ez rengeteg időt elvesz a karriertől és a további képzettség lehetőségétől, de az immanens kérdés itt az, hogy úgy szocializálódtak-e a nők, hogy természetesnek veszik a házimunka-megosztás hiányát? Hozzá köthető-e a nőiességhez a házimunka? Kevésbé jó feleség vagy élettárs az, aki nem csinál meg mindent? (A kimutatások szerint a magyar nők elégedettek.)

Az is kérdéses, hogy mennyire vallanak különböző dolgokat egy mélyinterjú során. A résztvevők közül más általuk elvégzett feladatokat soroltak fel a nők és mást a férfiak (néha ugyanazt, pedig nem csinálhatták egyszerre), a feladat nehézségét illetően is más véleményen voltak, illetve a férfiak nem gondolták annyira megterhelőnek a házimunkát, mint a nők.

Hogyan befolyásolja ez a leterheltség a munkahelyi feladatok ellátását, esetleg a gyerekeknevelést?

„A családok, ezen belül is a nők, tehát gyakran szembesülnek azzal a helyzettel, hogy munkahelyi feladataikat csak az otthoni feladatok rovására tudják ellátni (...) saját bevallásuk szerint a munkahelyi teljesítményüket ez a tény nem, vagy csak igen kismértékben befolyásolja. Franciaországban és Magyarországon tízből mintegy nyolc nő állította, hogy ez vele soha sem fordult elő, és az orosz nők 60%-a is így vélekedett. Nemcsak a munkavégzést, de a munkafeladatra való összpontosítást sem zavarják a családi teendők kötelezettségei.”¹²⁹ Németországban és Franciaországban erősen emancipált beállítottságúak, míg a magyarok és az oroszok inkább konzervatívnak mondhatók.¹³⁰ A társadalmi egyenlőtlenségek már ezekből a kutatásokból is látszanak, aki meg tudja engedni magának, hogy megvásárolja azokat a szolgáltatásokat, amik kiváltják a házimunkát, teljesen más helyzetbe kerül.

4. A negyedik láncszem: A társadalmi nemek és a 'lifelong learning' kapcsolata:

Az eddig bemutatott kutatások azt mutatják, hogy nagy társadalmi átalakulás van folyamatban. Egyre fontosabb az információ megszerzése, a tudás valóban hatalom, de nem a régi formában, hanem annak újraértelmezése, reprodukálása és gyors megosztása révén. Megváltoztak a társadalom szemében a pozitív értékek is. Itt igazából átértékelődött a tanulás fogalma, ez a fő különbség a korábbi „kettős teher” és az általam alkotott „háromas teher”

¹²⁹ Háztartási munkamegosztás azonosságok és különbségek Európában Pongrácz Tiborné- Murinkó Livia in: szerepváltozások jelentés a nők és férfiak helyzetéről. Tárki, 2009

¹³⁰ U.o.

között. Nem arról beszélünk, hogy néhány átképző tanfolyamot kell elvégezni munka mellett, vagy hogyan oldjuk meg a levelező képzésre járást kereső felnőtteket.

Kérdés, hogy a bemutatott új generáció világszemlélete és az információ-feldolgozás változása mennyire alakítja át az emberi kapcsolatokat. Azt már tudjuk, hogy intézményi szinten megváltozott a tanuló-tanár viszony, hogy az alá-fölérendeltséget felváltja a kooperatív tanulás, az előadókiből mentorok és trénerek lesznek, a lineáris fejlődés szerteágazóvá válik, a társas kapcsolatok gyengülnek, a háztartási feladatokban a fejlett országok egyenlő munkamegosztásra törekednek. Vajon mi a fiatalok véleménye a tanulásról/tudásról?

A történelem folyamán női munkát eleve rosszabbul fizették, mint a férfiét, és ha egy lány férjhez ment, fizetése a férjét illette, szellemi foglalkozástól és az oktatástól távol tartották, legfeljebb nevelőnő lehetett. Gazdaságilag akkor volt a legbiztosabb a helyzete, ha férjhez ment. Az 1900-as években számos próbálkozás ellenére nem sikerült a női jogokért való harcban elérni a kitűzött célokat, ahhoz hogy változás történjen a háború kellett. Mivel a világháború közben és után a nők munkájára is szükség volt, nem lehetett a folyamatot visszafordítani, a '20-as években már iskolákba járhattak.

A pedagógiában újra és újra felbukkan a kérdés; hogy jó megoldás-e a koedukált iskola? Angliai iskolásokkal végeztek vizsgálatokat az elkülönített tanulási folyamatokról, és a gyerekek GCSE- vizsga teljesítményéről (Angliában ez a teszt a mai alapszintű érettséginek felel meg.) Korábban leginkább egyházi szinten volt téma a lánygyermek külön tanítása, nagy kérdés volt a szexuális érdeklődés figyelemelvonása a tanulásról- ekkor tehát még elképzelhetetlen volt a közös tanulás. Leonard Sax amerikai pszichológus szerint azért is nehezebb a gyerekek számára a közös tanulás, mert teljesen más fejlődési ritmusuk van, tehát nem szabad ugyanazt és nem ugyanúgy tanítani ebben a korban. Kimutatták, hogy a középiskolások tantárgyukhoz való viszonyulása egészen eltérő, ha a másik nemből is vannak tagok az osztályban. Míg a fiatal fiúk több érdeklődést mutattak a humán tudományok, és a művészetek iránt, a lányoknak több önbizalma volt a fizikához és a kémiához.¹³¹ Ha sikerül levetkőzni a sztereotípiákat, és a nők ugyanolyan tanulásról és tudásról alkotott képekkel állnak hozzá az iskolákhoz, könnyebben építhetnek ki számukra is megfelelő karrierívet. Mindenképp szükséges lenne, hogy a kezdetben a maximumot tudják kihozni magukból, mert a pályatöredezettség (a GYES időszaka) nehezen kikerülhető.

A kérdés fordítva is feltehető: milyen „rejtett tanterveket” tanulunk életünk során az oktatásban? Ez a "tanterv" (többek között) tükrözi és átörökíti a társadalomban élő nemi sztereotípiákat és meghatározó a tekintetben, hogy a társadalmi nemek közötti egyenlőtlenségek újratermelődjenek. A tankönyvekben számos sztereotípiát találunk, amelyek a férfiakat mutatják be követendő példaként, a társadalom számára fontos feladatot ellátva, míg a nők általában házimunkát végeznek. Tradicionális családmódelleket mutatnak be, alternatív családról nem esik szó. (Kereszty, 2005) (Érdekes a tananyagok kiválasztása is például a történelem tárgyalásakor férfi-orientált tananyag - háborúk, vezető férfiak bemutatása a norma, demográfiai változások, de a nők korabeli helyzetéről nem esik szó.)

¹³¹ Balázs Zsuzsanna: Vita a koedukált oktatásról- Figyelem, zavar. HVG, 2010.február 13. 6.szám

Ha viszont férfiak és nők ugyanannyit dolgoznak, és élethosszig folytatják a tanulást is, kicsit úgy tűnhet, eltűnnek a tipikus női és férfi szerepek a kapcsolatból. Kérdés, hogy mindenkire vonatkozhat ez a folyamat? Képzeljünk el egy ilyen világot, - ha még nem vagyunk részesei-reggelinél nem a nő készíti a tojást a társának, hanem mindketten a laptopon olvassák a híreket, közösen járnak további információkért kiállításra, nyílt egyetemi előadásokra, felolvasóestekre, stb. Átértelmeződik így a szabadidő? Választhatjuk-e aktív pihenésként az információcserét? Ha vizsgaidőszakban, vagy munka után együtt tanulnak, ezzel újradefiniálva a 'tanulópárok' pedagógiai kifejezést, milyen tanulási módszereket válthatnak egymás között? Hathatnak-e a párok egymás szemléletmód-váltására az általuk éppen tanult tudomány révén? Beszélhetünk-e itt tudásmegosztásról? Tanulhatnak egymástól? Az otthoni beszélgetések során téma lehet-e a másik fél munkáján kívül a tudományos munkája is? Ha munka után otthon beszélgetnek a tanulmányaikról, vajon mennyi idő marad a családi életre és a gyerekekrevelésre?

Beszélhetünk-e arról, hogy a következő generáció már egészen másképp fog felnőni?

Azt már láthatjuk, hogy az online életben az individualizációs folyamatok felerősödnek. Önmagunk ismerete már nem a szüleinktől és tanárainktól kapott vélemények elsődleges feldolgozásából áll, hanem saját magunk rendelkezhetünk vele. Ez alatt nem azt értem, hogy a korábbi generációk nem ismerték magukat, és csak a külső megítélés játszott szerepet a magukról alkotott kép létrejöttében, mindössze azt, hogy már lehetőségünk van arra, hogy egy egészen újfajta személyiséget hozzunk létre a virtuális világban. Mondhatjuk, hogy aki belép az internet világába, újraidentifikálhatja magát, azt tehet, amit akar- úgy sem, derül ki. Ha holnaptól ki akarom próbálni magam egy másik etnikum, egy másik földrajzi környezet, vagy másik nem testében, hát megtehetem. Az esélyegyenlőség azonban ott kezdődik, hogy a valós életben még megmaradtak a társadalmi elvárások és előítéletek, itt pedig nem tudom levetközni a veleszületett tulajdonságaimat (például bőrszín). Pszichológiai kérdés lehet az is, hogy a nyílt versenyhelyzetre fel vagyunk-e készülve? Az önmegvalósítás domináns szerepe rákényszerít minket a teljes önismeretre és permanens önreflexiókra. Az efféle maximalista elvárás önmagunkkal szemben nehezen oldható fel.

Szükség van egy olyan új társadalmi modellre, ami már követi a jelenlévő, általunk megalkotott világ valódi tükrét. Ez a társadalmi modell skizofrén. Több énje van. És erősödőben van a virtuális része. Azonban nem állíthatjuk, hogy ezek a társadalmi folyamatok mindenkire vonatkoznak. Vannak és lesznek is, akik nem léphetnek be a szép új világba- a társadalmi egyenlőtlenségeket újra és újratermeljük- és lesznek, akik önszántukból nem is akarnak majd ebben részt venni, de gondolnunk kell azokra, akik ebbe születnek. Ők nem választhatnak. Mennyire váltja fel a kommunikációt a második élet, azaz az online világ? (Gondoljunk csak arra, hogy már nem megbeszéljük, hogy milyen cikket olvastak, hanem csak átküldik a linket egymásnak.) Észre veszik-e a társadalom egyáltalán ezeket a változásokat? Változtathat-e a párválasztáson az, hogy kinek milyen információs bázisai vannak? A második élet, azaz a virtuális világ számos lehetőséget ad arra, hogy társadalmi hovatartozástól, földrajzi helyzettől, etnikumtól, gendertől, kortól, hierarchiában elfoglalt helyüinktől függetlenül kapcsolati hálókat építsünk ki másokkal. Ugyanakkor a valós életben megváltoztatja a viszonyokat. Most, hogy a klasszikus családi modellbe beszivárgott ez az új

világ, és a gyerekek online beszélnek meg az iskolában történeteket egymással, a felnőttek online fejezik be a munkájukat otthon, megtörténhet az is, hogy a kommunikáció és a bizalom olyan mértékben lecsökken, hogy családi élet helyett egy háztartásban élők kifejezést használhatjuk? Az a biztonságérzet, amit egykoron a család nyújtott az egymásra támaszkodás, és a problémák közös megoldása révén bizonyára redukálódik, a kérdés viszont az, hogy mit tud nyújtani a virtuális világ cserébe. Felválthatja-e a családalapítást az önmegvalósítás? Induljunk ki egy abszurd posztulátumból; a család intézménye azért alakult ki, mert az emberek gazdasági közösségeket hoztak létre, megállapodást kötöttek a munkamegosztásról, garantálni akarták a szaporodásukhoz szükséges feltételeket, majd az utódok biztonságát. Ha valóban így történik, itt az ideje, hogy ebben a posztmodern világban ez is megkérdőjeleződjék. Érintőlegesen már beszéltünk a szingli életmódról, de ez még nem teljesen fedi le a családi intézmény megkritizálását. Hiszen ők sem akarnak egyedül maradni, csak megtehetik, hogy eldöntsék, ki számukra a tökéletes partner, és amíg ez nem történik meg, fenn tudják tartani magukat. Ha a szolgáltatói szektor folyamatos fejlődése lehetővé teszi, hogy gazdasági közösségekben való részvétel nélkül is boldogulni tudjunk, biztonságunkról úgyszintén gondoskodik mind a szolgáltatói, mind az állami szféra, az utódokhoz pedig a biológiai fejlesztések miatt már szexuális aktusra sincs szükség, tehát garantálható a génállományunk továbbvitele, megszűnik a valós és reális „lesarkított” igényünk a családalapítással kapcsolatban. Ha végiggondoljuk, a mai világban erre már nincs szükség, túlélésünk garantált- megfelelő, piacképes tudás esetén.

Természetesen nem állítom, hogy az érző emberi lénynek csak erre van szüksége, mégis csak két okot tudok felsorolni a családalapítás mellett; az egyik, hogy az ember társas lény, és igényli a valós közösségen belüli folyamatos visszaigazolását önmaga fontosságának, a másik, hogy az utód életképtelen szülői támogatás nélkül. Amire már a társadalmi statisztikák rámutatnak, az igény erre a családi állapotra nem élethosszig tart – ellenben a tanulással. Az emberi életnek ugyan meghatározó, de időszakos szakaszáról beszélünk (Magyarországon minden második házasság válással végződik). Kérdés, hogy ha a posztmodern valóban kritikát fogalmaz meg minden hierarchikus viszonytal szemben, és az anarchiát látja, az ilyen társadalmi beidegződések vagy normák, mint a családhoz való viszonyulás meddig tartható állapot. Ha ilyen erősek az individuális folyamatok, a társadalmi nemeknek kevésbé kell önmagukat a másik nemhez mérten identifikálniuk. A függőségi viszony elmosódik, a nemek elmosódnak. Egyfelől legbelsőbb emberi énünk jobban teret nyer, másrésztől azonban a társadalom elembertelenedik. Hatással lehet a családalapítási igényre is ez az elgondolás.

Válaszolva tehát a kutatási kérdésre, tehát lesz-e a kettős teherből hármas teher a társadalmi nemek dimenziójában a posztmodern társadalomban vagy nem, azt mondhatjuk, hogy bizonyára lesznek egyfelől olyan társadalmi csoportok, ahol a nők valóban „felszabadulnak” a piacképes tudásuk által, de nagyobb többségben, akikhez nem ér el ez az új társadalmi változás nagyobb az esélye a még nagyobb lecsúszásnak. Egyre több feladat hárul majd a nőkre, és vagy a privát szférájuk intimitását fogják feláldozni a tudás oltárán, vagy ezáltal még inkább kirekesztődnek. Elképzelni is nehéz, hogy mi fog történni később, ha most, amikor már a társadalmi intézmények ügyintézésének fele online úton történik – és ez még

csak egy átmeneti állapot-, amikor már annyira felgyorsulnak ezek a folyamatok, hogy teljes átállás lesz a virtuális ügyintézésére.

Rövid időn belül eltűnnek azok a generációk, akik semmilyen téren nem részesei az digitális világnak, egy idő után már csak bevándorlók és bennszülöttek lesznek, majd egyértelműen csak bennszülöttek. Ekkor már csak két opció lehetséges: vagy bent, vagy kint. Félre ne értessék, nem kritikát akarok megfogalmazni a „kinti” kultúráról, mindössze a világ kauzalitásából, a földrészekén átívelő társas kapcsolatokból és hálózati rendszerekből, munkahelyi lehetőségekből, egyáltalán, a világ fejlődéséből ezek az emberek teljesen ki fognak maradni. A felnőttképzésnek így ezt a határtalan nagy szakadékot kellene, hogy átívelje, az ehhez szükséges anyagi, jogi és motivációs háttérrel pedig a nemzetközi szervezeteknek és az állami szektornak kellene garantálnia. A felzárkóztatás kérdése innentől kezdve nélkülözhetetlen lesz minden ország számára.

Konklúzió:

A dolgozatban arra voltam kíváncsi, hogy a mai posztmodern társadalmi helyzetben, akkor, mikor az információ és a tudás a legfelsőbb értéké vált hogyan változnak az esélyegyenlőségek a társadalmi nemek színterén. A kettős teherből lesz-e hármass teher, vagy nem lesz, aki ezeket a feladatokat ellátja, és egy sokkal önállóbb és az önmegvalósításra törekvő női társadalmi nemi szerep kialakulásának kezdeténél állunk-e. Értelmezve a különböző társadalmi csoportok mibenlétét, a tudástársadalom értékszemléletét és a társadalmi nemek helyzetét arra a következtetésre jutottam, hogy hatalmas társadalmi átalakulások korszakába lépünk, ahol az önmegvalósítás kapott központi helyet. Az élethosszig tartó tanulás az időhiány és az információáradat hatására sokszor felületessé válhat, az alapvető műveltségbeli és rendszerező kompetenciák hiánya súlyosbíthatja ezt a folyamatot. Míg lesznek olyan nők, akik választani fognak a bensőséges családi kapcsolatok és az élethosszig tartó tanulás illetve karrier között, a másik oldalon olyanok fognak állni, akik erről a kérdéstről nem is dönthetnek, csak elszenvedői lesznek. Bármennyire is saját magunk alkottuk ezt a helyzetet, értetlenül állunk előtte, így szükség lenne egy új társadalmi modell gondolatára. A társadalmi különbségek kiegyenlítésére, így a felnőttképzés feladata lesz a felzárkóztatásban való segítség megadása, a nemzetközi szervezetek és az állami szektor jogi-anyagi támogatásával.

Mindenképp további kutatást igényelnek ezek az új társadalmi csoportok, és a digitális világ folyamatos térnyerésének hatás mechanizmusai az emberi kapcsolatokra.

Felhasznált irodalom:

1. Gregor Anikó: „Ha volna két életem..”- A szerepkonfliktusokból fakadó feszültségek a nyugat-európai, a poszt-socialista országok- és az USA-beli nők között. Szociológiai Szemle 2008/2. 87.-110.
2. Bell, Daniel: The Coming of the Post-industrial Society. London, 1974, Heinemann.
3. Giddens, Antony: Szociológia, Budapest, 2003 Osiris Kiadó
4. Mindentudás Egyetemén tartott előadás : Bence György: [Politikai filozófia a posztmodern korában](#) . beszélt erről.
5. A posztmodern állapot, Jürgen Habermas, Jean-Francois Lyotard, Richard Rorty tanulmányai, Századvég-Gond, Bp., 1993.
6. Forrai Gábor: [Lakatos Imre tudományfilozófiája; vázlat](#) in: Replika 23-24.(1996)7-18.o.
7. Michel Foucault: A szexualitás története I. A tudás akarása. Atlantisz, 1999.
8. Maróti Andor: Felnőttképzés a posztmodern társadalomban. In: Maróti Andor: Tanulmányok és előadások. Budapest, Nyitott könyv, 2005. 263-278.
9. Mihály Ildikó: Oktatás és képzés 2010. Összefoglaló az Oktatás és képzés 2010 munkaprogram végrehajtásának tapasztalatairól készült közös európai jelentésről. ÚPSZ 2005. február.
10. Commission Staff Working Paper A Memorandum on Lifelong Learning. Brussels, 30.10.2000 SEC (2000) 1832. A dokumentumot az Európai Felnőttoktatási Társaság bocsátotta rendelkezésre. Fordította és megjelenteti a Magyar Népfőiskolai Társaság. 1011 Budapest, Corvin tér 8.
11. Memorandum on Lifelong Learning, European Commission, Brussels, 30.10.2000.
12. Marc Prensky: Digital Natives, Digital Immigrants, *On the Horizon* (MCB University Press, Vol. 9 No. 5, October 2001)
13. Bokor Attila- Radácsi László: Aranykalitkában, Alinea kiadó, 2006 (részletek)
14. Hermann-Rényi- Willin- Tóth- Zsély: A magyar yuppie .Figyelőnet 2007/19. - május 10. (www.fn.hu)
15. Tari Annamária: Y generáció In.: Szávai Ilona (szerk.): Fordulópont 41.- Valóságos helyzetben, Pont kiadó, 2008
16. Goleman : Emotional Intelligence (részletek) 2006
17. A magyar társadalom értékrendje. zárójelentés. 2003-2004. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete
18. Brooks, David: Bobos in Paradise. The New Upper Class and How They Got There. Touchstone, New York, 2000 (részletek)
19. Eörsi Sarolta: Közel a fősodorhoz. A genderkutatás intézményesülése. Túsarok, 2004.07.25. www.tusarok.org
20. Sheelagh Drudy: Gender balance/ gender bias: the teaching profession and the impact of feminisation. Gender and Education, Volume 20, Issue 4 July 2008
21. Palasik Mária – Papp Eszter (2007): *Nők a tudományban – Áttekintés Magyarországról*. A Cseh Köztársaság Tudományos Akadémiájának Szociológiai Intézete, Prága

22. Papp Eszter: A nők és férfiak közti esélyegyenlőség a kutatásfejlesztésben Magyarországon nemzetközi összehasonlításban, Doktori értekezés, Budapest, 2007. június 30.
23. Koncz Katalin: Női karrieresélyek, karriertípusok és karrierjellemzők. Munkaügyi Szemle, 50. évf. 2006. 9. sz. 28-35. l.
24. Seress Antal: Kívülről szebbnek látszik. Népszabadság Online. 2007 július 24.
25. Utasi Á. (2004): Feláldozott kapcsolatok. A magyar szingli. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete
26. Szél Bernadett: Társas lelkek magánya? In: Szociológiai Szemle 2006/4, 109-113.
27. Kalmijn, M. (1994): Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status. *American Journal of Sociology*, 100: 422–452. In Bukodi E. (2000): Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban és a történeti időben. (Elméletek és megközelítések). *Szociológiai Szemle*, 2: 105–127.
28. Qian, Z. (1998): Changes in Assortative Mating: The Impact of Age and Education, 1970-1990. *Demography*, 35: 279–292. In Bukodi E. (2000): Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban és a történeti időben. (Elméletek és megközelítések). *Szociológiai Szemle*, 2: 105–127
29. Császi Lajos (2003): *Tévérőszak és morális pánik*. Új Mandátum Kiadó, Budapest. (részletek)
30. Matalin Dóra: A magyar nők végzik a legtöbb házimunkát. Népszabadság 2009 március 17.
31. Háztartási munkamegosztás azonosságok és különbségek Európában Pongrácz Tiborné-Murinkó Lívia. In: szerepváltozások jelentés a nők és férfiak helyzetéről . Tárki, 2009
32. Kereszty Orsolya: [A társadalmi nemek reprezentációjának vizsgálata a tankönyvekben](#). *Könyv és Nevelés*. 2005. Szeptember. 56-67.
33. Szalma Ivett – Róbert Péter (2007): The effect of education and labor market uncertainties on partnership formation in Hungary. A „Second Demographic Transition” (SDT) konferencián (Budapest, 2007. szeptember 6-án) elhangzott előadás segédanyaga alapján, in: Sántha Ágnes: Fiatal egyedülállók életmódja: hogyan élnek a szinglik Berlinben és Budapesten?
34. Christel, A., 2006: How is the time of women and men distribute in Europe. Statistics in Focus, Populations and Social Conditions, 4. Luxemburg: Eurostat.